

Lunds universitet
Historiska institutionen
ÄHID04
Examinator: Hanne Sanders
Handledare: Bonnie Clementsson
HT 2019
Ventileringsseminarium 13:15 den 13 januari 2020

Män som anlägger mordbrand

En analys över motiv till mordbrand mellan åren 1878 och 1907 och
kopplingen till manlighet

Abstract

Men that spits fire: An analysis over the motives of arson between the years 1878 and 1907 as well as the connection to masculinity

This thesis strives to investigate the felony arson as a method of violence in Sweden between the years 1878 and 1907. It questions the estimated sum of arson cases during the time, what motives were given as well as how the masculinity of the arsonists can be comprehended in relation to the crime case. The perspective used to comprehend the actions of the arsonists is derived from the theory of hegemonic masculinity and the criminological application as formulated by James W. Messerschmidt. To describe the historical context statistical material as well as the prevailing law of 1864 is used. For the compilation of motives the source material is biographical books from the central prison in Malmö which denotes details about prisoners and their committed crime. As for the analysis of masculinity four cases are looked at more in depth with the help of trial protocols and testimonials from the cases concerned. The final results concludes that there is no extensive historical research that can say the true amount of arson during the years but that arson cases with the existing historical statistics can be amounted to 20 per year. The motives for arson can be divided into two equally recurring categories of motives, logic-rationalistic and affective motives. Logic-rationalistic motives mostly includes economic reasons while affective motives mostly include motives of vengeance. With the theoretical perspective at hand the qualitative analysis concludes that the crimes can be explained by lost power and therefore also lost masculinity. It is also stated that arson is used similarly to other methods of violence during the time as a means of reclaiming power in a time where the rights of women increasingly advanced.

Keywords: Arson, crime, Sweden, 19th century, violence, criminals, masculinity, gender, Malmö centralfängelse, trial protocols, mens violence, hegemonic masculinity.

Innehållsförteckning

Abstract	1
Innehållsförteckning	2
Inledning	4
Syfte och frågeställning	5
Material och metod	6
Biografiböcker	6
Rättegångsprotokoll	7
Metod	7
Att kartlägga antalet brottslingar vid Malmö centralfängelse som dömts för mordbränder	7
Att kartlägga manlighetskonstruktioner i fall av mordbrand	8
Teori	9
Forskningsöversikt	11
Straffångar och fängelser	11
Mäns våld mot kvinnor	13
Maskulinitetsforskning	13
Mordbrand i 1800-talets Sverige	14
Motiv för mordbrand runt sekelskiftet	16
Logisk-rationella motiv	18
Känslostyrda motiv	20
Brott av hämndlystnad	21
Hämnd mot institution	21
Hämnd i enskilda tvister	22
Hämnd av ekonomiska skäl	23
Hämnd mot kvinna	24
Dominerande motiv för mordbrand	25
Återberättade mordbränder	25
Två fall av svartsjuka	26
Södra Möckleby 1878	26
Ljungbyhed 1895	28
Två fall av ekonomiska behov	29
Knislinge 1895	29
Torhamn 1882	32

Manliga mordbränder	34
Slutdiskussion	37
Källor och litteratur	39
Otryckta källor	39
Malmö Centralfängelsets arkiv	39
Landsarkivet i Lund	39
Landsarkivet i Vadstena:	39
Digitaliserade tidningar	39
Tryckta källor och litteratur	40

Inledning

Två flickor innebrända.

I ett Ulricehamn tillhörigt tvåvåningshus, som utgjorde ett annex till fattiggården och beboddes af ett 20-tal personer, utbröt natten till den 22 maj eld. Elden spred sig hastigt, så att de inneboende måste rädda sig genom fönstren. Skomakaren Ulins 5-åriga dotter och en 16-årig dotter till stationskarlen S. Johansson innebrändes.¹

Detta är en notis från Enköpingsposten den 24 maj 1901. Den här våren drabbades Ulricehamn av en känslöväckande brand som flera tidningar över hela landet rapporterade om.² Efter närmare undersökning avslöjades också vem som var skyldig till att ha tänt på.

Arbetaren Alfred Niklasson som anhållits såsom misstänkt för att hafva anstiftat eldsvådan i Ulricehamn natten till den 22 dennes, hvilken kräfdde två människolif, har nu inför stadsfiskalen erkänt sig skyldig. Motivet var svartsjuka.³

Det kan verka chockerande och otroligt att ett så grovt brott, med två dödsfall och allmän ödeläggelse av ett hus kan ha förorsakats med ett så banalt motiv som svartsjuka. Men letar man efter liknande fall runt den här tiden, och kollar på uppgifter från ett av den här tidens största fängelser är de inte svåra att hitta.

Man finner till exempel i Malmö Centralfängelse hemmansägaren Erik August Olsson som hade fällts för "anstiftande af mordbrand" och anlänt vid fängelset den 11 februari 1880.⁴

Motiveringen som angavs till brottet? "Hat i följd af ett misslyckat frieri till målsegarens dotter". Hatet som uppstod hos dessa män och deras medfångar är det ämne som står under lupp i den här

---

¹ *Enköpings-posten*. Den 24 maj 1901.

² Se även *Helsingborgs dagblad* den 28 maj 1901 och *Aftonbladet* den 25 maj 1901.

³ *Dagen*. Den 29 maj 1901.

⁴ DIIIc:3, s 177.

uppsatsen. En omfattande grund i den feministiskt orienterade forskningen om mäns våld mot kvinnor historiskt finns att ta avstamp i, även från mansforskningen kan man hämta perspektiv men forskning om mordbrandsbrottet finns det desto mindre. Därför ämnar nu denna uppsats täppa till en kunskapslucka när det gäller mordbranden som fenomen runt sekelskiftet, men även undersöka om dåtidens manlighet kan kopplas till brottsmotiven och om det var ett manlighetsideal som drev dessa män till att ta till elden.

Syfte och frågeställning

Syftet med studien är att undersöka mordbrand som våldsmetod omkring sekelskiftet 1900, närmare bestämt mellan åren 1878 och 1907. Hur vanligt förekommande var brottet och vad kunde motivera en person att iscensätta en mordbrand? Jag vill även undersöka hur mordbrännarnas manlighet kan tolkas i förhållande till dessa brott runt sekelskiftet. Eftersom min analys endast är en delstudie av mordbränder under 29 år är inte avsikten att studera långsiktig förändring över tid, däremot hoppas jag kunna visa att teorin om hegemonisk manlighet kan användas för att tolka materialet och fördjupa förståelsen för mordbrännarnas agerande. Om man som kriminologen James W. Messerschmidt antar att våldsbrott kan knytas till en generell manlighetskonstruktion, vilken manlighet var det som konstruerades i samband med mordbrandsfall? Undersökningen operationaliseras genom följande frågeställningar:

- Hur vanligt förekommande var mordbrand i Sverige mellan åren 1878 och 1907?
- Vilka motiv angavs för mordbrandsbrotten?
- Hur kan mordbrännarnas manlighet tolkas i förhållande till brottet?

Jag kommer alltså först redogöra för antalet mordbränder och de motiv som angavs för mordbrand och sedan analysera hur manlighet kan ha skapats i förbindelse med brottet. Därigenom hoppas jag även få en djupare förståelse för vilka föreställningar om manlighet och våld som fanns vid sekelskiftet.

Material och metod

Biografiböcker

Jag kommer att använda mig av biografiböcker från Malmö centralfängelse. Biografiböcker, där fångarnas beteende, personlighet och hälsotillstånd noterades, dök upp på fängelser i hela Sverige under senare delen av 1800-talet.⁵ Dessa anteckningar var antagligen ett redskap för att hitta sätt att rehabilitera de fångar som snart skulle ut ur fängelset igen, utifrån samtida idéer om att straffet inte bara var till för att vedergälla ett brott utan även syftade till att förbättra straffångens beteende.⁶

På Malmö centralfängelse började biografiböckerna skrivas 1876, i samband med öppnandet av det nya cellfängelset, och upphörde 1907.⁷ Böckerna är strukturerade utifrån en mall med flera olika uppgifter, såsom när och vid vilken hovrätt fångens dom fastställdes samt en kort sammanfattning av det rättegångsbeslut som ledde till fångens placering i fängelset. Vidare anges den dömdes födelseort och födelseår samt en beskrivning av fångens utseende och kroppsbyggnad. Det finns även rader för att detaljerat kunna ange fångens *härkomst, föräldrar, syskon, civilstånd, senaste kyrkoskrivningsort, försörjningsmedel, skol- och nattvardsgång* och vederbörandes *moraliska omständigheter*. Under samtliga rubriker finns det detaljerade underfrågor. Särskilt utmärkande är frågorna som berör *moraliska omständigheter*. Här bedömer skrivaren hur omvårdnaden från barndomen varit, hur anseendet inom orten varit, om personen fört en sysslös levnad eller om personen förut varit åtalad för brott och i så fall under vilka omständigheter det begicks. Längst ner finns dessutom utrymme för biografiboksförfattaren att upplysa om sin egen åsikt under rubriken: "särskilda omständigheter" som ska belysa om fångens moraliska beskaffenhet, mer eller mindre brottsliga anlag m. m. Här uttrycker författarna inte sällan empati för fången och menar på att fången haft till exempel en problematisk uppväxt. Men

---

⁵ Samling av föreskrifter gällande fångvården [1892]

⁶ Petersen, 1999, s. 22

⁷ Åman, 1976, s. 123-124.

det finns även tillfällen då författaren poängterar personens dumhet eller vårdslöshet.⁸ Det är endast skrivarens bild som redogörs för och jag kommer därför förhålla mig kritisk till denna rubrik. Vem som skrev biografiböckerna framgår inte i materialet. Det finns dock två logiska kandidater i fängelseprästen eller läraren vid fängelset som hade närmast relationer med fångarna och störst ansvar när det gällde fångarnas omhändertagande.

Rättegångsprotokoll

Analysen kommer att delas i en kvantitativ och en kvalitativ del. I den första kvantitativa delen kommer biografiböckerna att användas för en kartläggning av motiv men i den kvalitativa analysen kommer dessa att kompletteras med rättegångsprotokoll från både hovrätts- och häradsrättsnivå för att undersöka hur konstruktioner av manlighet kan komma till uttryck i brottet. Genom domstolsmaterial får man närmare kunskap om i vilka sammanhang brottet begicks. I rannsaksprotokoll finns vanligen ett antal vittnen angivna som kan redogöra för vad de gjort och sett under brottet och vad de uppfattar vara den anklagades motiv. Jag kommer att analysera vittnesmålen för att se om de avslöjar något om hur manlighet kan konstrueras i förhållande till mordbranden. Även om flera källor kan vara nödvändiga för att undersöka fallen grundligare, såsom tidningar, kommer dessa rättegångsprotokoll vara viktigast i min undersökning.

Metod

Att kartlägga antalet brottslingar vid Malmö centralfängelse som dömts för mordbränder

Eftersom jag är intresserad av strukturer men även vill begripliggöra aktörernas handlande behöver jag kombinera olika undersökningsmetoder. När det gäller våldsbrott kommer jag att utgå ifrån Hanns von Hofers empiriska brottsstatistik mellan 1750 och 1984 – en omfattande sammanställning av olika svenska brott under 1800-talet vars resultat gällande mordbränder

---

⁸ Se DIIIc:6 s. 66.

kommer till nytta i den här studien. Mordbrand som brott i 1800-talets Sverige är mycket outforskat och det finns inga empiriska källor som kartlägger mordbränder i någon omfattande grad. Däremot kan vi studera hur den grova brottsligheten överlag såg ut i relation till mordbranden under 1800-talet. Hanns von Hofers sammanställning av kriminalstatistik blir därför den viktigaste källa i denna sammanställning. För att få en juridisk kontext och bakgrund till myndigheternas inställning till brottet mordbrand kommer jag att utgå från den dåvarande lagstiftningen i *1864 års strafflag*.

Som tidigare har nämnts kommer jag att utgå ifrån biografiböcker från Malmö Centralfängelse. Genom dessa biografiböcker kan man få reda på hur många män som fängslades för mordbrand under åren 1878 och 1907 och även orsaken till att de ska ha begått brottet. Antalet brottslingar som dömts för mordbrand kan därefter jämföras med de siffror som von Hofer angett för hela landet. Vidare kan mordbrandsbrotten sorteras i orsakskategorier. Härigenom kan analysen inriktas på varför brottet ska ha begåtts samt om brottet riktades mot någon människa. Det är viktigt att fastställa om branden var riktad mot en människa eller mot ett föremål eftersom denna särskiljning kan avslöja i vilken grad mordbrand användes som våldsbrott mot människor.

Att kartlägga manlighetskonstruktioner i fall av mordbrand

Efter den kvantitativa inledningen vill jag fördjupa analysen kvalitativt genom att analysera några utvalda mål för att förstå hur och på vilket sätt manlighet kan sägas ha konstruerats genom våldsbrotten. Först presenteras min tolkning av händelseförloppet så som den redogörs för bland de olika rösterna i vittnesmålen och rättegångsprotokollet. Nödvändiga observationer görs som kan vara viktiga för analysen i sin helhet och i ett summerande avsnitt analyseras fallen tillsammans. Som utgångspunkt för den här analysen kommer jag att använda teorin *hegemonisk maskulinitet* som redogörs för i nästa avsnitt. Genom att tolka mordbränderna utifrån denna teori om manlighetskonstruktioner kan vi få djupare förståelse för de enskilda aktörernas agerande. I analysen kommer jag att kombinera olika material för att få så klar uppfattning om det faktiska förloppet och bakomliggande motiv som möjligt. Jag kommer främst att granska rättegångsprotokoll när det gäller brottets förlopp och bakgrund och jämföra vad som

framkommer i dessa med den informationen som uppgetts i biografiboken. Men jag kommer även använda mig av ett fåtal tidningsurklipp för att uppvisa händelseförloppet utifrån rätten, men de kommer inte att bli föremål för analys. Jag anser att presentationen av vittnesmål och angivna motiv bör vara så detaljerad som möjligt för att kunna se alla perspektiv, samtliga röster i målen. Målet är inte att få en sann bild av brottets förlopp men det är viktigt att ett någorlunda logiskt orsakssamband framträder för att kunna diskutera möjligheten att brottet faktiskt användes för maskulinitetens skull. Avslutningsvis kommer de fall jag valt att redogöra närmare för att stå som grund för en diskussion om hur maskulinitet kan ha konstruerats när mordbränder begicks.

Teori

Eftersom teorin om hegemonisk maskulinitet kommer att ligga till grund för analysen presenteras teoribildningen och dess tillämpning i min studie lite närmare här.

Begreppet *hegemonisk* kommer från början från det sociologiska begreppet *kulturell hegemoni* som myntades av Antonio Gramsci. I en kulturell hegemoni har en social grupp tagit makten och upprätthåller en ledande position i en social hierarki, denna hegemoni har blivit ledande, föredömlig och accepterad. Sociologen Raewyn Connell använde begreppet hegemonisk maskulinitet på ett snarlikt sätt i sin bok *Maskuliniteter* (1995). Här utgår hon från att manlighet konstrueras utifrån olika hierarkier där den hegemoniska manligheten är den ledande och mest föredömliga för män, medan det som anses som "kvinnligt" hamnar längre ner i hierarkin. Den hegemoniska manligheten legitimerar, enligt Connell, en nedvärdering av dels kvinnor, dels män med avvikande karaktärsdrag och handlingsmönster just på grundval att de skulle vara kvinnliga.

Teorin har fått mothugg, även inom den nu etablerade mansforskningen som Connell var med och startade. I artikeln *Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept* gör Connell själv några sentida justeringar av begreppet och sammanfattar begreppets fortsatta värde. Hegemonisk maskulinitet bör förstås inte som en roll eller identitet utan som ett mönster av ageranden som tillåtit mäns dominans över kvinnor att fortsätta. Den hegemoniska manligheten särskiljs från alla

andra maskuliniteter och anses vara normativ. De män som inte anpassade sig efter den hegemoniska manligheten genom att neka till vissa dominanta drag kunde också ses som maskulina och delaktiga vilket var nytt inom den feministiska teoribildningen.⁹

Vidare menar Connell också att efter mångårig empirisk grund har tre grundprinciper från teorin visat sig vara fruktbara. För det första innefattar begreppet en kombination av å ena sidan pluraliteten av maskuliniteter och å andra sidan hierarkier. Vissa maskuliniteter är mer socialt centrerade, vissa mer auktoritära än andra och vissa icke-hegemoniska maskuliniteter underordnade. För det andra är hegemonisk maskulinitet inte ett vanligt mönster i vardagen som pojkar och män alltid tar till utan kommer till uttryck i till exempel internationella sportstjärnor. För det tredje går könsrelationer att förändras och utmanas.¹⁰

Inom kriminologin har James W. Messerschmidt använt teorin genom att analysera kopplingen mellan olika maskuliniteter och brott.¹¹ Även om hegemonisk maskulinitet inte kan sägas vara ett mönster av våldsdominans finns det värdefull forskning om hegemonisk manlighet i anslutning till våldsanvändning. Mest påtaglig här är Messerschmidts *Masculinities and Crime* från 1993 som introducerar teorin om manlighet som anledning till våldsbrott, en tanke som hade varit märkvärdigt frånvarande under tidigare kriminologisk forskning. Han ansåg att den radikala och socialistiska feminismen misslyckats med att skapa ett fruktbart teoretiskt analysverktyg. "Patriarkatet" fungerade inte längre, därför ville han bygga på en mer omfattande feministisk teori.¹² I min uppsats vill jag applicera Messerschmidts tolkning av sambandet mellan maskulinitet och våldsbrott för att förklara de mordbränder som behandlas.

Enligt Messerschmidt konstrueras maskulinitet i sociala sammanhang varför han menar att kriminologin bör undersöka det könade innehållet i mäns beteenden och brott.¹³ Det är enligt Messerschmidt inte bara så att män betar sig på ett sätt för att uppfylla ett könsideal utan även för att bevara en könsidentitet. Maskulinitet är då något som är utfört och inte något som bestäms i

---

⁹ Connell & Messerschmidt, 2005, s. 832.

¹⁰ Connell & Messerschmidt, 2005, s. 832.

¹¹ Connell & Messerschmidt, 2005, s. 833–844.

¹² Messerschmidt, 1993, s. 57-61.

¹³ Messerschmidt, 1993, s. 62.

förväg eller görs på män. Män reproducerar och förändrar sin maskulinitet i vissa specifika situationer som inte är valda av män.¹⁴ Messerschmidt själv drar slutsatsen att brott kan användas för att differentiera män och kvinnor och för att konstruera maskulinitet när få andra tillvägagångssätt är tillgängliga.¹⁵ Det tydligaste exemplet på detta är kanske när män beslutar att bruka våld mot kvinnor för att visa maktskillnaden dem emellan. Tillämpningen av den här teorin i min undersökning kommer således vara att jag provar om mordbrandsbrottet kan ha använts som social resurs för att skapa maskulinitet.

Forskningsöversikt

Mordbrand har ägnats mycket lite uppmärksamhet inom historieforskningen och utifrån svensk kontext är den närmast obefintlig. Ett undantag är den historiska översikten av mordbrand på Gotland under 1800-talet *Med våldsamt hand* av Torsten Daun. I arbetet redogörs ett par fall av mordbrand tillsammans med några fall av mord, dråp och mordförsök. Daun koncentrerar sig på de överflödiga detaljer han kan finna i rannsakningsprotokoll och intresserar sig mer för hur rättssystemet tillämpades på Gotland än hur mordbrännarna betedde sig. Därför finns det ingen relevant mordbrandsforskning att finna för min undersökning.

Om brott och rättsväsende i Sverige under 1800-talet generellt finns det däremot mycket att hämta från forskningen, om än från olika områden. En del verk som kommit till användning för mig i uppsatsen kommer att redogöras för under uppsatsens gång. Här redogör jag endast för några verk med större betydelse för de olika forskningsfält som den här undersökningen kan placeras inom.

Straffångar och fängelser

I *Dufvans fångar* undersöker Marja Taussi Sjöberg fångarna i ett mindre fängelse i Härnösand kallat "Dufvan". I studien analyseras ett antal fångars liv i och utanför fängelset i detalj. Avsikten är att spegla rättsväsendet genom dessa människors individuella öden. Här ligger kanske inte

---

¹⁴ Messerschmidt, 1993, s. 80.

¹⁵ Messerschmidt, 1993, s. 85.

brottsligheten i centrum utan snarare kompositionen av brottslingarna och vad som skedde i fängelset.¹⁶ I min undersökning kommer jag inte att beröra det vardagliga livet utan vill snarare behandla fångarna som just mordbrännare och leta efter deras motiv. Likväl kommer jag att beröra fångarnas liv som kan vara viktig bakgrundsinformation i redogörelserna om brottets ursprung vilket mer liknar Taussi Sjöbergs undersökning.

I Lars Garpenhags avhandling *Kriminaldårar : Sinnessjuka brottslingar och straffrihet i Sverige, ca 1850-1930* undersöker Garpenhag hur sinnessjuka brottslingar hanterades i det svenska rättsväsendet. Undersökningen förhåller sig inte till fängelser utan snarare till hospital, men tiden för undersökningen är i stort sett densamma som min. Den behandlar alltså rättspsykiatri och vidrör vilka brott de sinnessjuka begått. Undersökningen kan alltså vara relevant för mig när jag hittar fall av sinnessjuka mordbrännare i min undersökning.

Eftersom att jag i min undersökning kommer att utgå ifrån uppgifter från Malmö Centralfängelse är också forskning om fängelseväsendet relevant. Anja Petersen använder i sin studie *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor* samma material som jag, nämligen biografiböcker från ett antal fängelser i Sverige bland annat Malmö. Hon använder biografiböckerna för att undersöka berättelser om kön hos de kvinnliga brottslingarna och fängelsets syn på dessa under 1800-talets slut.¹⁷ Undersökningen har fungerat som inspiration för mig när jag har undersökt biografiböcker och deras utformning.

Det finns några redogörelser om svenska fängelsers historia och mest relevant för mig blir således vad som skrivits om Malmöhus fängelse, som står i fokus för den här undersökningen. Jonny Ambrius har skrivit *Liv och död på Malmöhus, där han går igenom fängelsets historia*. Ambrius behandlar Malmöhus först som slott och sedan som fängelse från 1600-talet till 1930-talet då fängelset blev omvandlat till museum.¹⁸ Denna typ av forskning utgör värdefull bakgrundsinformation för mig när det kommer till fängelsets uppbyggnad och vilka fångar som placerades där i olika tider.

---

¹⁶ Se Taussi Sjöberg, 1986.

¹⁷ Se Petersen, 1999.

¹⁸ Se Ambrius, 2004.

Mäns våld mot kvinnor

När det kommer till mitt undersökningsområde om brott under 1800-talet har perspektivet om manlighet i förhållande till brott främst använts i forskningen rörande mäns våld mot kvinnor. Detta är högst relevant för min undersökning som fokuserar på mäns våld mot andra människor, alltså våld mot såväl män som kvinnor. Den svenska historieforskningen om mäns våld mot kvinnor är företrädd av exempelvis Eva Österberg, Inger Lövkrona, Marie Lindstedt Cronberg, Christopher Collstedt, Marie Eriksson och Jonas Liliequist.

Det är inte ovanligt att man liksom denna undersökning använder sig av rättegångsprotokoll för att analysera dåtidens rättssystem. Marie Lindstedt Cronberg har inom forskningen om mäns våld mot kvinnor undersökt hur hustrumisshandel behandlas inom 1800-talets politik, kyrka och rätt.¹⁹ Hennes fallstudie *Med våldsamt hand* om sju fall av hustrumisshandel kan jag ta efter i hanteringen av mina handplockade fall av mordbrand.

Marie Eriksson använder sig av samma perspektiv när hon redogör för hur hustrumisshandel behandlas på den kyrkliga och rättsliga arenan i hennes avhandling *Makar Emellan*.²⁰ Hon använder sig i stort sett av samma tidsperiod som jag och redogör för den historiska kontexten gällande begreppet våld som även jag behandlar.

Även om dessa studier behandlar äktenskapligt våld snarare än våldsbrott i allmänhet är de relevanta för min undersökning då de förhåller sig till samma genusteoretiska ramverk som jag gör.

Maskulinitetsforskning

Under de senaste tre decennierna har mansforskningen varit påtaglig inom genusvetenskapen och detta har även fått genomslag i historieforskningen. Det finns därför mycket svensk och

---

¹⁹ Lindstedt Cronberg, 2009

²⁰ Se Eriksson, 2010.

internationell mansforskning med historisk utgångspunkt.

Eftersom min undersökning både berör våld som begås mot män och mot kvinnor är Christopher Collstedts studie *I begynnelsen var dådet* relevant där han belyser synen på mäns våld mot andra män. Han menar att detta perspektiv har saknats inom maskulinitetsforskningen. Framförallt menar han att tystnaden om mäns våld mot varandra är rotad i samhällsförändringar mellan 1700-talets slut till 1900-talets början.²¹ Boken fungerar som inspiration för mig då jag vill undersöka mäns våld mot varandra i form av riktade mordbränder.

David Tjeder har i *The power of character* undersökt borgarklassens manligheter under 1800-talet och konstaterar att våld under pojk- och ungdomsåren hörde till den svenska borgerlighetens maskulinitetskonstruktion.²² Att någonting som var straffbart i lagen samtidigt ansågs som en del av borgerlighetens manlighetskonstruktion visar hur påtagliga sådana normer var i hela samhället.

Mordbrand i 1800-talets Sverige

*I. ARSON, ab ardeno, is the malicious and wilful burning of the house or outhouses of another man. This is an offence of very great malignity, and much more pernicious to the public than simple theft: [...] because in simple theft the thing stolen only changes it's master, but still remains in esse for the benefit of the public, whereas by burning the very substance is absolutely destroyed. It is also frequently more destructive than murder itself, of which too it is often the cause: since murder, atrocious as it is, seldom extends beyond the felonious act designed; whereas fire too frequently involves in the common calamity persons unknown to the incendiary, and not intended to be hurt by him, and friends as well as enemies.*²³

I denna utläggning av juristen William Blackstone i den tongivande *Commentaries on the Laws of England* framkommer det tydligt varför mordbranden sågs som ett så grovt brott i det

---

²¹ Se Collstedt, 2015.

²² Tjeder, 2003, s. 116-122

²³ Blackstone, 1765, s. 221.

tidigmoderna Europa. En mordbrand skadade alla, enligt Blackstone, och var förödande då saker förlorades för alltid. Efter en stöld var åtminstone föremålet bevarat och kunde fortsätta användas av samhället. Till och med mord var ett mildare brott, enligt Blackstone, då mordet endast riktades mot offret, medan en mordbrand riskerade att drabba en större omgivning av förödelse.

Den samtida definitionen av mordbrand var bred och straffet hårt. I Nordisk Familjebok från år 1887 står det att alla brott som "föröfvas medelst åsättande af eld" skulle betecknas som mordbrand. Brottet behövde inte inbegripa människor och brottsrubriceringen tog inga hänsyn till om någon skadades eller inte. Straffet bedömdes däremot efter om "branden verkligen i det särskilda fallet varit förenad med fara för menniskolif."²⁴ Att mordbrandsbrottet bedömdes utifrån den möjliga förödelsen syns även i strafflagen från 1864. Den som tände eld på sin egen egendom skulle dömas till mellan fem månader och fyra års fängelse beroende på hur stor fara elden hade blivit för andra.²⁵ Med större åsamkad skada, eller om gärningsmannen hade förstått hur stor fara elden var för andra eller efter särskilda omständigheter blev straffet hårdare.

Det är i regel straffarbete fr.o.m sex t.o.m tio år [...] För vissa svårare fall (såsom mordbrand i kyrka eller i stad, köping eller by) stadgas straffarbete på lifstid eller fr.o.m åtta t.o.m tio år. Fick någon som å stället förevar, af branden döden, mister mordbrännaren lifvet eller dömes till straffarbete på livstid.²⁶

Mordbrand bedömdes alltså utifrån hur stor förödelse den riskerade att åsamka, men hur vanligt var brottet egentligen? Från Hanns von Hofers sammanställning av historisk brottsstatistik från 1984 kan vi få en nationell statistik. Enligt von Hofer ska det ha förekommit 19–20 lagföringar av mordbrand per år mellan åren 1871 och 1910.²⁷ Med *lagföringar* menar han personer som dömts att ha begått brottet, vilket är samma typ som hanteras i den här uppsatsen.²⁸ Omkring sekelskiftet 1900 dömdes alltså omkring 20 personer för mordbrand varje år i Sverige.

---

²⁴ J. H-r, 1887, Mordbrand. I Meijer, B & Westrin, TH (red.) *Nordisk Familjebok*

²⁵ Strafflagen 1864, sid 473 Kap 19 § 5

²⁶ J. H-r, 1887, Mordbrand. I Meijer, B & Westrin, TH (red.) *Nordisk Familjebok*

²⁷ Von Hofer, 1984, s. 5:11.

²⁸ Von Hofer, 1984, s. 1:1.

I Malmö Centralfängelsets biografiböcker mellan åren 1876 och 1907 finns totalt 127 uppgifter om straffångar som ska ha begått mordbrand. Brotten ska även ha begåtts inom dessa år. Denna summa kan jämföras med von Hofers årliga medeltal om 20. Baserat på de siffror som von Hofer uppger för hela landet i kombination med siffrorna för Malmö Centralfängelset representerar den här studien drygt en femtedel av landet mordbrandsbrott för angivna år. Fångarna kommer från alla områden i landet, från Norrland till Skåne och från urban till rural miljö vilket visar att Malmö Centralfängelse var ett av Sveriges största fängelser under tiden. Under 1800-talet gjordes vissa försök att dela in placeringen av dömda straffångar utifrån deras begångna brott och ådömda strafftid, men bestämmelserna skiftade flera gånger vilket tyder på att de var svåra att upprätthålla i praktiken.²⁹ Av detta kan vi anta att fångarna som tilldelades Malmö Centralfängelse berodde på hur fullt det var i de andra fängelserna vid tiden.

Motiv för mordbrand runt sekelskiftet

I detta första empiriska avsnitt kommer jag att redogöra för de motiv till mordbrand som uppgavs av straffångarna mellan 1876 och 1907. Straffångarna använde sig av ett antal återkommande motiv i sina berättelser som jag har kategoriserat. Även om formuleringarna som finns i biografiböckerna varierar en del var motiven ofta tillräckligt snarlika för att kunna urskilja vissa teman. Det förekommer dock oundvikliga gråzoner i kategoriseringen. Om mer än ett distinkt motiv angavs kommer jag att utgå ifrån det huvudsakliga motivet som biografiskrivaren framhöll mest. Därmed ska inte antalen i kategoriseringen tas som exakta. Den kvantitativa kategoriseringen är ändå nyttig för den visar vilka övergripande tendenserna som präglade motiven för mordbrand omkring sekelskiftet. I 20 fall har ingen slutsats gått att dra om motivet utifrån enbart biografimaterialet, varför brotten har hamnat under kategorin *Oklara enskilda fall*. Vidare har också fem fall där straffångarna envist hävdade att de var oskyldiga tagits ur statistiken vilket ger 122 fall totalt att kategorisera. Syftet med den tematiska kategoriindelningen är att undersöka om det finns några mönster i brottsbilden som kan öka vår förståelse för varför mordbrand begicks.

---

²⁹ Brink, 1848, s. 160–162.

Omkring sekelskiftet 1900 var alkoholen ett stort problem i samhället. Ett alkoholrus i samband med brott var så vanligt att det inte kan utmärkas som enskilt motiv för mordbrand. Enligt fängelseprästens uppgifter hade endast två av 14 fångar, dömda för mordbrand i Malmö Centralfängelse 1899, inte begått sitt brott i "rusigt tillstånd".³⁰ Liknande siffror gällde samtliga andra brott också. Stöld, som var det vanligaste brottet, ska till exempel ha begåtts under rusigt tillstånd vid 32 av 43 tillfällen - ytterst få brott ska ha begåtts i nyktert tillstånd överhuvudtaget.³¹ Jag väljer därför att bortse från alkoholpåverkan som enskilt motiv i den här undersökningen.

Jag har kunnat grupperat mordbrandsbrotten i två huvudkategorier utifrån angivna motiv (logisk-rationella respektive känslotyrd) varav några går att dela in i underkategorier (Se Tabell 1). Underkategorierna är skapade för att kunna se fler detaljer i dessa fall. I underkategorierna visas formen av motivet men även under vilka omständigheter motivet var aktiverat. Därmed kommer jag även kunna analysera vad, vilka eller vem som mordbranden har riktats mot.

Det ska dock nämnas att vissa ärenden kan vara svåra att kategorisera och att siffrorna därför bör ses som riktvärden för hur vanliga olika motiv var och inte som exakta värden. Ett exempel på ett sådant otydligt motiv var fallet som beskriver hur smeden Alfred Andersson en arbetsdag 1894 varit ensam i smedjan och plötsligt känt sig "ohågad för smedarbetet" och därefter tänt eld på taket varpå huset brann ned.³² Anderssons motiv är svårtytt och hamnar lite i gråzonen mellan de logisk-rationella och de känslotyrd motiven, men eftersom han själv inte anger starka känslor för sitt agerande ser jag hans fall som ett visserligen extremt men ändå logiskt agerande.

Tabell 1. Mordbrandsmotiv hos fångar på Malmö Centralfängelse, 1876-1907, efter kategorier³³

Typ av motiv	Antal	Angett motiv för brott	Antal	Underkategorier	Antal
Logisk-rationella motiv		Ekonomisk vinning	38	Bedrägeri av brandskadeersättning	28

³⁰ Malmö centralfängelse (M) BV:1 (1858-1913) Bild 3730 (AID: v446354.b3730, NAD: SE/LLA/10271)

³¹ Malmö centralfängelse (M) BV:1 (1858-1913) Bild 3730 (AID: v446354.b3730, NAD: SE/LLA/10271)

³² LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIC:17, s. 151.

³³ Denna data är sammanställd utifrån samtliga straffångar som redovisas i källförteckningen till biografiböckerna för respektive år.

				Förledning	10
		Undanröjning av bevis	4	-	-
Totalt	47	Övriga	5	-	-
Känslostyrda motiv		Personlighet eller varaktig egenskap	11	-	-
		Känslorus, kortsiktiga skäl	11	-	-
		Hämndlystnad	33	Hämnd, ospecificerad	4
				Hämnd mot institution	4
				Hämnd i enskilda tvister	7
				Hämnd av ekonomiska skäl	10
Totalt	55			Hämnd mot kvinna	8
Ingen orsak angiven	20				
Totalt	122		122		

Logisk-rationella motiv

Inom kategorin *Logisk-rationella motiv* finns 47 fall där brottet har motiverats utifrån logiska resonemang som inte är av intuition. Kategorin kan delas in i tre olika underkategorier varav *Ekonomisk vinning* är den oftast förekommande med 38 fall. Motiven formulerades i biografiboken som att straffångenen hade 'vinningslystnad', 'pengabehov', 'girighet' eller att han behövde pengar för att han var skuldsatt. Detta hade i 28 fall resulterat i en mordbrand av egna ägodelar för att kunna få brandskadeersättning. I ett fall berättas om bryggaren och hemmansägaren Anders Magnus Gustafsson som hade fått en lagsökning, en fordran om att betala ersättning och var oförmögen att betala den.³⁴ Han tände dagen före julafton 1883 därför på sin egen boning för att erhålla brandskadeersättning. Han tycks ha kommit undan med detta brott, men 1886 tände han på sitt eget hem ännu en gång i syfte att få försäkringspengar. Den gången spred sig elden och flera människors boningar drabbades. Även om båda brott härleddes

³⁴ En lagsökning är en fordran att betala till staten för till exempel uppehälle av mark.

till samma motiv i biografiboken skrev även biografiförfattaren under *Moraliska omständigheter* att Gustafsson inte såg ut att vara “vid sinnes fulla bruk”.³⁵ Eftersom att detta antecknades utanför motivet som sekundär faktor har ärendet trots detta placerats under kategorin ekonomisk vinning. Gustafsson dömdes till åtta års fängelse, dels för att ha bedragit försäkringen, dels för att ha skadat andra människors ägodelar.

Arbetaren Olof Olsson dömdes 1903 till fyra år och sex månaders fängelse för att ha tänt på sina egna försäkrade byggnader utan att ha skadat någon annans. Efter att ha ärvt en gård tillsammans med sin nyblivna fru, ska han ha blivit försatt i skulder och därefter tänt på sitt hus för att kunna erhålla brandskadeersättning.³⁶ Straffångarna i den här kategorin beskrevs i sin helhet som tragiska och som relativt ofarliga av biografiboksskrivaren, men undantag fanns. Handlanden Johan Alfred Jakobsson hade 1877 lejt en person att sätta eld på en handelsbod som tillhörde honom för att han skulle kunna erhålla brandskadeersättning. Detta är ett fall som i allt väsentligt liknar alla andra men som orsak till brottet har skrivaren kortfattat angett “Girighet och dumhet”.

³⁷ Det övergripande motivet var dock ekonomisk vinning liksom i de övriga fallen.

Tio straffångar, som begått sitt brott för att få pengar, hade blivit lejda av andra att begå brottet i utbyte mot ersättning i form av pengar eller natura. Som i fallet med glasblåsaren Johan Nyqvist erbjöds lejda mordbrännare vid två tillfällen en krona per dag livet ut som betalning för att sätta eld på någons egendom.³⁸ Detta var tydligen så lockande att Nyqvist satte eld på sin egen arbetsplats, Sigtuna glasbruk 1881.³⁹ Det vanligaste målet som mordbrännarna ville uppnå med bränderna i denna kategori var alltså ekonomisk vinning på ett eller annat sätt. Det handlade om pengar de fick, antingen genom brandskadeersättningen eller ersättning de erhöll för att utföra branden.

---

³⁵ LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIC:14, s. 4.

³⁶ LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIC:21, s. 16.

³⁷ LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIC:3, s. 21.

³⁸ För det andra fallet där denna betalning förekommer se LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIC:5, Bild 6330;

³⁹ LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIC:14, s. 110.

I kategorin logisk-rationella motiv ingår även viljan att röja undan bevis för ett brott. Fyra mordbrännare uppgav detta motiv och brottet de ville dölja rörde sig uteslutande om stöld. Fem av de logisk-rationella motiven handlar om enskilda situationer som inte återkommer någon annanstans och därför inte tillför någon större vikt till undersökningen av generella mönster och placeras därför i *Övrigt*-kategorin.

Känslostyrda motiv

I motsats till de logisk-rationella motiven motiverades flera brott i första hand utifrån känsla. Dessa är samlade i kategorin *Känslostyrda motiv* och utgör 51 ärenden. I dessa fall fanns någonting personligt noterat i biografiböckerna som orsak till branden. Antingen motiverades mordbranden med ett medfött personlighetsdrag, vilket idag kanske hade inneburit en latent sinnessjukdom eller långvarig depression, eller så motiveras den med ett kortsiktigt känslbeslut som kommit i stunden. Relationen mellan grupperna är jämbördig och man kan inte säga att den ena är mer vanlig än den andra. Mål som utgör underkategorin *Personlighet eller varaktig egenskap* handlar om motiv som ansågs vara inneboende eller medfödd som ett personlighetsdrag eller i korta drag "sinnessjuka". Det fanns sällan någon annan förklaring till brottet i biografiböckerna och motivet hade inte behandlats på samma sätt idag. Kanske användes definitionen "sinnessjuk" till exempel för att bli av med vissa fall som skrivaren inte hittade någon logisk förklaring till. Oavsett vad handlar dessa fall om människor som under den här tiden kan sägas tillhöra en egen social kategori.⁴⁰ Ett exempel på medfödd personlighet som inte innebär sinnessjuka i den här kategorin är sotaren Karl Gustaf Jönsson som tillskrevs egenskapen "Brottslig sinnesgifning" efter att ha satt eld på en bostad 1880. Enligt biografibokens detaljer ska Jönsson ha försökt sätta dit sin egen fader för mordbranden, men eftersom Jönsson inte hade begått något brott tidigare angavs huvudorsaken till brottet vara hans sinnestillstånd.⁴¹

---

⁴⁰ För en utförlig redogörelse se Garpenhag, 2012.

⁴¹LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIIc:12, s. 1. Se även DIIIc:20, s. 145 där Lorens Barks dåliga uppfostran som brottsorsak åsidosätts i förmån för att han ska ha haft "brottsligt anlag, klena sinnesgåfvor och ringa förmåga att skilja mellan godt och ondt".

När det gäller brott som begåtts i en hastigt uppblossande känsla har jag grupperat fall som ska ha skett av tillfälligheter i underkategorin *Känslorus och kortsiktiga skäl*. Som exempel finns den fattige men likväl, i skrivarens ögon, arbetsamme stenhuggaren Herman Partout. Kvällen den 20 augusti 1878 tände han på en ladugård på grund av sitt “dryckenskap och dåliga sällskap”.⁴² Eftersom nästan alla brott begicks under berusning har jag valt att inte skilja ut detta som enskild huvudorsak till brottet. Istället ser jag dessa fall som resultat av en stundens ingivelse eller ett kortsiktigt känslorus och ofta anges det dåliga sällskapet som en orsak precis som i ovanstående fall .

Brott av hämndlystnad

Det absolut vanligaste motivet till mordbrand som uppgavs i biografiböckerna kan sammanfattas som *Hämndlystnad*. Det fanns totalt 33 straffångare som angav att de hade begått mordbrand för att göra upp med begångna oförrätter. Motiven var varierande men kan delas in i fyra underkategorier. Gemensamt för alla var att brottslingen medvetet försökte åsamka skada på en person eller en persons egendom. I fyra fall angavs endast “Hämndlystnad” som orsak utan övriga detaljer om brottet varför dessa hamnar utanför diskussionen.

Hämnd mot institution

Fyra fall handlar om hämndlystnad mot en institution eller organisation. I tre ärenden riktades branden mot fattigvården för att den inte hade bistått mordbrännaren med fattigbidrag. I ett fall riktades branden mot kronan för att kronan hade anhållit mordbrännaren för brott tidigare. Det senare exemplet handlade om Jonas Fredriksson som orsakade en brand på kronoparken i Degerfors (idag Vindeln) 1887 för att hämnas oförrätten att ha blivit tagen för “tjufskytte och olaga skogshygge”.⁴³ Han anlade inte själv branden, utan förledde sin minderåriga dotter, Emma, att tända eld på parken vilket rätten fann märkvärdigt.⁴⁴ Detta brott motiverades alltså av hämnd mot staten. De andra tre fallen inträffade 1888, 1899 och 1903 och var helt oberoende av varandra, men alla riktades mot fattigvården. Småskoleläraren Nils Jönsson fick 1876 inte

---

⁴² LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIIc:3, s. 63.

⁴³ Malmö centralfängelse (M) DIIIc:5 (1878-1906) Bild 3550 (AID: v446437.b3550, NAD: SE/LLA/10271)

⁴⁴ Malmö centralfängelse (M) DIIIc:5 (1878-1906) Bild 3560 (AID: v446437.b3560, NAD: SE/LLA/10271)

fortsätta med sitt yrke då han drabbades av sjukdom. För sin försörjning tycks han ha vänt sig till brottsligheten. Branden ska han ha riktat mot sin egen församling eftersom han kände “förbittring över att församlingen ej ville gifva honom fattigunderstöd”. Vid sidan om mordbrandsdomen dömdes han för omkring 50 olika stölder och inbrott.⁴⁵ Snickaren Sven Petterson ska ha tänt ett bål nära fattighuset i Karlskrona 1903 då “ingen ville åtaga sig vårda och försörja honom”.⁴⁶ Brottet riktades alltså mot fattigvården och definieras därmed liksom de övriga fallen som hämnd mot en institution eller myndighet. Fallen inom denna kategori är fåtaliga men blir intressanta av den annorlunda natur motivet har. De andra kategorierna utgör endast mordbränder riktade mot privatpersoner.

Hämnd i enskilda tvister

I sju inbördes varierande fall låg ett tidigare gräl eller bråk till grund för mordbranden. Oftast var grälet inom grannskapet eller familjen. Annandag påsk 1886 tände smedlärjungen Nils Olof Söderström på ett redskapshus i Önnerup med följden att nästan en hel gård brann upp med djur och spannmål. Under räddningsarbetet miste en människa livet. Innan denna brand hade Söderström även i 15-årsåldern tänt på ett annat hus som inte heller tillhörde honom. Han dömdes efter den andra branden till 12 års straffarbete. Han var då 25 år gammal. Anledningen till att straffet blev så långt kan ha att göra med hans kriminella förflutna. Motivets till den senare mer omfattande branden ska ha varit att han hade hamnat i “gräl med sonen på det ifrågavarande stället”.⁴⁷ Det kan förefalla som en enkel anledning till ett så grovt brott och det vore önskvärt om dessa gräl kunde undersökas närmare men eftersom att denna undersökning behöver avgränsas kommer fallet att lämnas till eftervärlden. Flera konflikter handlade ofta om liknande småsaker, exempelvis då en man valde att anlägga en brand för att en mejerska varit elak mot hans syskon.⁴⁸ Det är anmärkningsvärt att dessa småtvister som ledde till mordbrand var så många och återkommande genom åren.⁴⁹

---

⁴⁵ LLA, Malmö Centralfängelse, DIIC:14, s. 46.

⁴⁶ LLA, Malmö Centralfängelse, DIIC:21, s. 26.

⁴⁷ LLA, Malmö Centralfängelse, DIIC:13, s. 93.

⁴⁸ Se LLA, Malmö Centralfängelse, DIIC:20, s. 130.

⁴⁹ Se även Malmö centralfängelse (M) DIIC:5 (1878-1906) Bild 2010 (AID: v446437.b2010, NAD: SE/LLA/10271).

Ett betydligt mer infekterat gräl förefaller sig ha uppstått mellan Anders Gustaf Andreasson och F. G. Jonasson som slutade i att den förre tände eld på en ladugård närliggande Jonassons bostad. Enligt utdraget ur rättegångsprotokollet ska Andreasson ha antänt elden "för att skada". Bakgrunden till grälet ska ha varit att männens respektive hustrur ska ha hamnat i en tvist. De två männen tog parti för sin respektive hustru och blev så uppretade på varandra att det slutade i mordbrand.⁵⁰ Hämndbrott som grundade sig på ekonomiska tvister finns dock inte med i denna underkategori, utan är subjekt i nästa.

Hämnd av ekonomiska skäl

Hämndlystnadskategorin där konflikten huvudsakligen handlade om ekonomiska tvister består av tio fall. I samtliga fall handlade det om någon typ av betalning som uteblivit, oftast lön av något slag, men ett fall handlade om ett slags lurendrejeri. Carl Fredrik Lundahl från Västerlösa ansåg sig vara "bedragen av köparen till sitt hemman, och ville därför genom anläggning af eld hämnas den orättvisa, som han ansåg vara mot sig begången". Natten till den 28 januari 1897 försökte han tända eld på en uthuslänga men misslyckades, men vid ett senare tillfälle lyckades han elda upp en ladugård.⁵¹ Man kan anta att någon eller båda bränderna riktade sig mot köparen av hans hemman men det framgår inte explicit i biografiboken. Mordbrännaren angav ju att orsaken till hans agerande var att han blivit lurad på det egentliga värdet på sitt hemman och gjort en dålig affär.

Den enskilt vanligaste anledningen till att söka hämnd efter en ekonomisk tvist var utebliven lön eller att någon blev avskedad från sitt jobb. Detta var det motiv som flest mordbrännare angav som orsak till deras hämndlystnad. Fallen hade ofta ett likartat och rätt enfaldigt händelseförlopp. En dräng som enligt honom själv varit hårt arbetande blev först orättvist behandlad av husbonden, som sedan även bestraffade drängen ekonomiskt. Denna ekonomiska förlust var av tre olika slag: drängen kunde förlora sitt hem, en förväntad lön, eller anställningen som var grunden till hans försörjning. I ett fall hade denna orättvisa ännu inte inträffat. Den 53-åriga gamle drängen Anders Hansson agerade på husbondens hot att frånta honom torpet som han bott i

---

⁵⁰ LLA, Malmö Centralfängelse, DIIIc:13, s. 83.

⁵¹ LLA, Malmö Centralfängelse, DIIIc:18, s. 119.

i 33 år. På grund av husbondens hot valde Hansson att tända eld på husbondens logbyggnad natten till den 8 oktober 1881.⁵² En annan dräng, Anders Johan Jansson, hävdade att lönen han fått från husbonden inte hade varit tillräcklig och i juli 1882 tände han därför på ett uthus med foder och flera djur i.⁵³ Stataren Johan Severin Johansson ser ut att ha haft det svårt. Enligt noteringar i biografiboken ska han ha drabbats av sjukdom och därför inte kunnat sköta sitt jobb. Kort därefter blev han avskedad och efter flera dagars supande beslöt han sig för att hämnas på sin husbonde. Han tände 1897 på ett uthus där branden sedan spreds till närliggande bostäder varefter han tänkte “att förkorta sitt eget lif, men ryggade tillbaka härför, särskildt då han kom att tänka på sin fromma dotter”.⁵⁴ Dessa ekonomiska tvister varierade alltså i innehåll, men i huvudsak var de relaterade till förlusten av ett levebröd.

Hämnd mot kvinna

Åtta fall i de undersökta biografiböckerna kan kategoriseras som hämndlystnad härstammande från en konflikt med en kvinna. Dessa fall handlade oftast om män vars kärleksintressen gått om intet. Fallen berör både ömsesidiga kärleksrelationer där ett giftermål realiserats och relationer med ett obesvarat intresse från den enes sida. I endast ett fall handlade det om ointresse från mannens sida. Det fallet gällde Per Olsson från Helsingborg som 1886 tände på sin svärfars bostad. I bostaden bodde även hans svärmor och svägerska. Motivet som låg till grund för branden var en avsky som Olsson kände mot sin hustru som han beskrev som en “liknöjd matmoder och dålig hushållerska”. Det var den uttalade känslan av hat eller agg mot en kvinna som utmärker den här underkategorin. Enligt uppgifter i biografiboken hade paret bara varit gifta i ett år, innan Olsson hade yrkat på skilsmässa. Hustrun, som inte nämns vid namn, motsatte sig skilsmässan men flyttade ändå hem till sina föräldrar. Efter flera månader, då hustrun och hennes föräldrar, fortfarande vägrade gå med på skilsmässa begick Olsson dådet.⁵⁵ I detta enda fall ville mannen bort från kvinnan medan resterande sju fall har det gemensamt att hämnden riktas mot en kvinna efter att mannen hade ratats.

---

⁵² LLA, Malmö Centralfängelse, DIIIc:8, s. 49.

⁵³ LLA, Malmö Centralfängelse, DIIIc:8, s. 111.

⁵⁴ Malmö centralfängelse (M) DIIIc:5 (1878-1906) Bild 4650 (AID: v446437.b4650, NAD: SE/LLA/10271)

⁵⁵ LLA, Malmö Centralfängelse, DIIIc:13, s. 119.

Dominerande motiv för mordbrand

Under den 29-åriga period jag har undersökt var alltså motiven som var känslstyrda respektive logisk-rationella jämnt fördelade. Bland de logisk-rationella motiven fanns generellt större skillnader mellan fallen än bland de känslstyrda fallen. Men en underkategori från vardera huvudkategori dominerande tydligt materialet, nämligen mordbränder som begåtts för att erhålla ekonomisk vinning (från de logisk-rationella motiven) och bränder som hade begåtts för att utöva hämnd (från de känslstyrda motiven). Även dessa kan sägas vara relativt jämnt fördelade inbördes med 32 fall respektive 38 fall. Medan underkategorin *Ekonomisk vinning* utgör 80 % av de logisk-rationella fallen utgör *Hämndlystnad* 63 % av de känslstyrda fallen. Denna första kvantitativa undersökning visar med all tydlighet att det var två motiv som dominerade mordbrandsfallen. Men siffrorna är alltför få för att dra generella slutsatser kring.

I den nästkommande kvalitativa delen av undersökningen vill jag närmare analysera fall där *hämnd mot kvinna* utgjorde det huvudsakliga motivet för mordbranden, eftersom konflikten här kan sägas ha resulterat i en önskan att skada en kvinna eller hennes egendom. Dessa konflikter återspeglar en social struktur där män har makten att ta till våld mot kvinnan och därför kan man ställa sig frågan om dessa ärenden kan förklaras utifrån teorier om hur manlighet kan konstrueras i våldsbrott.

Återberättade mordbränder

I den här delen kommer jag att analysera fyra fall av mordbrand mer ingående utifrån teoribildningen kring manlig hegemoni. Jag kommer att redogöra för alla de detaljer som avslöjas både i biografiboken och i rättegångsprotokollen för att skapa en bild av brottets bakgrund och förlopp. Denna bild kommer sedan att tolkas i relation till den valda teorin i syfte att nå en djupare förståelse för vilka sociala sammanhang som kan ha påverkat enskilda individers agerande. Brottsfallen presenteras under varsin rubrik som preciserar plats och tid för brottet. De

är indelade i två typer av brott, först kommer fall av svartsjuka att presenteras och sedan fall av ekonomiskt behov.

Två fall av svartsjuka

Södra Möckleby 1878

Vid Ölands södra mot hade hemmansägaren Peter Larsson inställt sig som målsägande efter att hans vädermjölkvarn utsatts för en mordbrand den 18 mars 1878. Som svarande stod den 19-åriga drängen Johan Fredrik Carlsson.

I afseende på det brott, hvarför han nu är tilltalad, uppgifer svaranden: Svarandens husbonde Erik August Olsson hyste ovänskap till målseparen och anbad svaranden flera gånger att tända eld på målseparens väderqvarn för att sålunda hämnas på målseparen. Senast den 18 sistlidne mars upprepade Erik August Olsson denna sin begäran och lofvade då svaranden om svaranden uppfyllde hans begäran, ett tjog ägg och ett stop brännvin. Svaranden öfverlade och betänkte ej det orätta i den handling han ombads att utföra och lofvade alltså utom besynnerlig motvilja att vilfara Erik August Olssons begäran.⁵⁶

Svaranden Johan Fredrik Carlsson hade alltså blivit lejd att begå mordbranden. Han gjorde det tydligt att han först varit motvillig till att utföra dådet och i senare redogörelse för dådet visade han sig ångerfull. Hans husbonde Erik August Olsson hade "uttryckt sin tillfredställelse med hvad som skett", men den utfästa belöningen för brottet erhöll svaranden aldrig.⁵⁷

För sådant ändamål begaf sig Svaranden klockan elva på aftonen [...], medtagande en halmkärve till målseparens kvarn, hvars dörr han öppnade med ett huggjärn. Svaranden lade derpå halmkärven på golvet, påtände densamma och begaf sig sedermera

---

⁵⁶ LLA, Ölands södra mots häradsrätts arkiv, AIa:268 den 26 november 1879.

⁵⁷ Ibid.

skyndsamt hem. Seende lågorna från den antände qvarnen, ångrade svaranden sitt handlingsätt.⁵⁸

Målsägaren bekräftade att Erik August Olsson hade hyst ovänskap till honom. Ursprunget till denna ovänskap särskiljer den här mordbranden från de andra som blivit presenterade. Enligt målsägaren och vittnet Judith Maria Backman som var piga åt Erik August Olsson ska Olsson ha velat gifta sig med Larssons dotter men detta hade Larsson nekat till.

Erik August Olsson har förr stått i vänskapligt förhållande till målsegarens dotter, men då målsegaren ej ville tillåta äktenskap dem emellan, tycktes Erik August Olsson fatta fiendskap till målsegaren, mot hvilken han ofta utfor i svordomar.⁵⁹

Johan Fredrik Carlsson hade berättat för sin arbetskamrat, pigan Backman om det planerade brottet samt att han som belöning skulle få “ett tjog ägg och en kanna brännvin, som de gemensamt skulle förtära påskdagen.”⁶⁰ Backman hävdade att hon försökt övertala honom att inte begå brottet. Det andra vittnet i rannsakningsprotokollet, Gustaf Johansson, hade liknande uppgifter att berätta vilket stärkte misstankarna ytterligare för att Erik August Olsson hade lejt Carlsson att begå brottet på grund av hämndlystnad.⁶¹ Målet ajournerades och återupptogs några veckor senare, denna gång med Olsson som svarande.

Olsson nekade både till att ha lejt Carlsson att tända på qvarnen och till att ha velat gifta sig med målsägarens dotter. Olssons sak förvärrades dock av nya uppgifter från Judith Maria Backman, där hon uppgav att hon mottagit hot från August Olsson. Om hon berättade för någon skulle han: ”Slå sönder dig var du träffas”.⁶² Han ville alltså gå fri från målet och använde därför psykiskt våld för detta ändamål.

---

⁵⁸ LLA, Ölands södra mots häradsrätts arkiv, AIa:268 den 26 november 1879. SAOB, Kärve, Hopbundet knippe av halm. 1939.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² LLA, Ölands södra mots häradsrätts arkiv, AIb:4, Nr 21, den 30 december 1879, Litt: Judith.

I Göta hovrätt avgjordes målet och både Johan Fredrik Carlsson och Erik August Olsson dömdes till tre års straffarbete och förlust av medborgerligt förtroende.⁶³ Motivet för den här mordbranden var alltså att den skyldige hade nekats ett kärleksförhållande till en kvinna även om den som hindrat förhållandet var kvinnans fader.⁶⁴

Ljungbyhed 1895

Mordbrand af - svartsjuka. Natten till den 20 Okt. nedbrunno ett bonings- och ett uthus tillhöriga Johannes Plan i närheten av Ljungbyhed.

Målsäganden hade om qvällen vid 7-tiden gått till vila och vaknade vid ett dån, som han trodde härröra från tåget, men en honom tillhörig hund lemnade honom ingen ro och då han såg sig om, var han omhvärfd af rök och eld, varför han rusade ut.

För branden hade drängen *Sven Svensson*, i tjänst på Skogshuset häktats den 22 d:s; och medgaf den häktade att han natten till den 20 antändt halmen i en Plan tillhörig luta.

Motivet härtill skulle vara att en piga, *Carolina Carlsson*, som svaranden tjänade tillsammans med, skulle flytta till Plan.⁶⁵

Såhär såg det ut när Helsingborgs Dagblad rapporterade om domen över drängen *Sven Svensson*. I stort sett överensstämde vittnesmålens, målsägandens och den åtalades berättelser med vad som angavs i den här notisen. Men rättegångsprotokollet från Norra Åsbo häradsrätt avslöjade fler intressanta detaljer.

Svarande, erkände brottet samt sade sig hafva anlagt elden därför, att *Carolina Carlson* skulle flytta till Plan; men Svaranden bestred att hafva haft någon tanke på att eldskada Plan. Han hade ej vetat att Plan gått och lagt sig.⁶⁶

Sven Svensson nekade alltså till att ha velat skada *Johannes Plan*. Men däremot tycks han ha velat skada kvinnan som han ville hämnas på. *Carolina Carlsson* var själv det dominerande vittnet

---

⁶³ LLA, Göta hovrätts arkiv, BIII:366, den 15 januari 1880.

⁶⁴ Dessa fall av svartsjuka där ett kärleksförhållande har nekats återkommer. Se även DIIC:18, s. 49; DIIC:19, s. 36; DIIC:20, s. 167; och de två fall som redogjorts för i det här avsnittet.

⁶⁵ *Helsingborgs Dagblad*. Den 31 oktober 1895.

⁶⁶ LLA, Norra Åsbo häradsrätts arkiv, AIa:397, den 28 oktober 1895.

i det här fallet och berättade att Sven hade velat att hon skulle flytta till honom vilket hon nekade till. Efter att ha fått reda på att hon skulle flytta till målsäganden Plan hade Svensson yttrat: “Du kommer aldrig till Plan, ty då skall du dö först och sedan jag”. På dagen för brottet hade han även om flytten sagt: “Kanske kommer du dit och kanske aldrig”. Dessa hotelser talar för att Svensson verkligen ville skada Carolina Carlsson i branden. Som vittnesmål kallades även Ola Jönsson och hans maka Möller som enligt rätten bara upprepade Carlssons berättelse.⁶⁷ Svensson erkände och motiverade att han anlagt branden “derför, att Carolina Carlsson skulle flytta till Plan”.⁶⁸ I biografiboken utvecklade Svensson sitt motiv. Samtidigt som han fattat tycke för Carlson ska hon bara ha låtsats “besvara hans böjelser” för att senare flytta in till Plan.⁶⁹ Svensson kände sig alltså kränkt och bedragen av Carlsson och ville därför hämnas på henne genom mordbrand.

Två fall av ekonomiska behov

Knislinge 1895

Uti skrifvelse den 28 sistlidna Oktober hade Länsstyrelsen i länet anmodat domhufvanden att åta sig rannsaking med af H. Kronolänsmannen Ivar Lenander häktade arbetaren Måns Persson från Beateberg såsom misstänkt för mordbrand. [...] då detta mål föredrogs, innefalte sig såsom målsegande Herr Ryttmästaren H. Carbonnier i Almö. Den tilltalade infördes af vaktbetjäningen.⁷⁰

I detta mål hade H. Carbonnier anmält en brand mellan den 24 och 25 oktober i ett torp tillhörande honom på gården Beateberg i Knislinge socken samt riktat misstankar mot Måns Persson – en arbetare som bodde i huset – för att ha anlagt branden. Till vittnesförhör kallades Axel Hansson, Karolina Nilsson och Jöns Nilsson. De två förstnämnda bodde i huset och berättade om hur de upplevde branden och kvällen innan. Vid halv elva-tiden på kvällen hade Jöns Nilsson kommit på ett kort besök. Enligt Nilsson hade Måns Persson då betett sig oroligt. Branden hade upptäckts vid halv två då Karolina Nilsson vaknade av att eld föll ner i hennes

---

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIIc:18, s. 47.

⁷⁰ LLA, Östra Göinge häradsrätts arkiv, Alb:29, den 16 december 1895. Understyrkning från protokollet och inte mig.

säng. Hon hade sprungit ut och ropat och väckt de andra i huset. Axel Hansson bekräftade detta och berättade att när han hunnit ut syntes eld utmed hela byggnaden. Jöns Nilsson, som varit med vid räddningsarbetet, berättade att Måns Persson inte hade velat rädda sitt klädskåp och att han inte haft ett lösbo värt mer än 75 kronor.⁷¹

Enligt en bifogad polisrapport visade det sig att Måns Persson en månad innan branden försäkrat sitt lösbo för ett värde av 470 kronor, vilket skrivaren bedömde som "otroligt högt". I samma rapport beskrevs den nedbrända byggnaden som ett envåningstorp med flera invånare. I en av gårdens lägenheter bodde vid tiden för branden ryktaren Axel Hansson med sin hustru Cecilia och deras två minderåriga barn, Måns Persson och hans hustru Anna Olsson samt Karolina Nilsson som vid tillfället hade sin syster Johanna på besök.⁷²

Senare hölls flera vittnesförhör med den tilltalade Måns Persson och målsäganden H. Carbonnier. Måns Persson hävdade att han var oskyldig och att han trodde att elden kunde ha börjat utifrån, då han tidigare sett en man utanför Karolina Nilssons fönster som hade uttalat hotelser. Mycket i de övriga personernas vittnesmål talar dock för hans skuld. De menade dels att han varit misstänksamt snabbt påklädd, dels misstänksamt likgiltig inför brottet. Men majoriteten trodde inte att han skulle haft ett lösbo värt mer än 100 kronor vilket verkar ha ökat misstankarna om försäkringsbrott. Dessutom hade Persson vid något tillfälle sagt att han ämnade flytta till Amerika. När hustrun tillfrågades om hon trodde att hennes make kunde ha antänt branden svarade hon: "Jag vet ej hvad jag skall tro".⁷³

Ryttmästaren H. Carbonnier, som var ägaren till torpet, var den som misstänkte att Måns Persson hade begått brottet och berättade i sitt vittnesmål om en fejd dem emellan. Persson hade enligt Carbonnier kommit till honom ett år tidigare och "ej haft fast anställning hos målseganden utan endast gått på arbete, hvilket han skolat lemnat den 25 sistlidne Oktober".⁷⁴ Vid ett par tillfällen

---

⁷¹ LLA, Östra Göinge häradsrätts arkiv, Alb:29, nr 17 Litt F den 2x oktober 1895.

⁷² LLA, Östra Göinge häradsrätts arkiv, Alb:29, nr 17 Litt G den 5 november 1895. Karolina Nilsson benämns här efter i dokumentet Nilsson men jag fortsätter skriva Nilsson för tydlighetens skull.

⁷³ LLA, Östra Göinge häradsrätts arkiv, Alb:29, nr 17 den 16 december 1895.

⁷⁴ Ibid.

ska Persson ha “uppburit förebråelser” för bristfälligt arbete.⁷⁵ Enligt Måns Persson själv hade han inte utfört sitt arbete enligt Carbonniers belåtenhet varför Carbonnier överlätit den västra delen av lägenheten i vederbörande torp till Carolina Nilsson.⁷⁶

I protokollet nedtecknades även de föremål som Måns Persson hade angett som förlorade i branden för honom.⁷⁷ Vid senare vittnesförhör framkom dock att Måns Persson inte hade ett lösbo med ett värde överstigande 100 kronor och att de ägodelar Persson angett som sina inte fanns i verkligheten.⁷⁸ Målet sköts upp till ett annat datum.

Den 28 december 1895 återupptogs målet och Måns Persson erkände då villigt att han natten mellan den 24 och 25 Oktober 1895 hade antänt huset som tillhörde ryttmästaren H. Carbonnier. Enligt rättegångsprotokollet hade han:

...på natten stigit upp och utan att påtaga några kläder begifvit sig ut i förstugan, hvarest han antänt ett öfver dörren till svarandens rum liggande parti ströhalm; att elden derifrån genom ett hål i förstugetaket spridit sig till den å vinden liggande halmen.⁷⁹

Dådet var planerat. Halmen som Persson antände på vinden hade lagts dit av honom själv två månader i förväg “dervid han redan haft tanke att sätta eld på huset och tänkt att halmen skulle underlätta detta företag”. Han uppgav vidare att han känt hämndlystnad för att han han “ej längre fick qvarbo i ifrågavarande hus”. Persson hade alltså planerat att undkomma med försäkringspengar. Måns Persson dömdes till straffarbete i sex år och sex månader dels för den anlagda branden, dels för ett stöldbrott som avslöjats under rättsförhandlingarna.⁸⁰

---

⁷⁵ Se SAOB, Förebrå, Spalt F 2526 band 9, 1927.

⁷⁶ LLA, Östra Göinge häradsrätts arkiv, A1b:29, nr 17 den 16 december 1895.

⁷⁷ Se LLA, Östra Göinge häradsrätts arkiv, A1b:29, nr 17 Litt J & K den 25 oktober 1895.

⁷⁸ LLA, Östra Göinge häradsrätts arkiv, A1b:29, nr 17 den 28 december 1895 se till exempel Karolina Nilssons förhör där hon inte tror att han haft något glas.

⁷⁹ LLA, Östra Göings häradsrätts arkiv, A1b:29, nr 17 den 28 december 1895.

⁸⁰ *ibid.*

Enligt anteckningar i biografiboken visade Persson också agg för Karolina Nilsdotter. Carbonnier “sände dit en qvinna som, utan P:s lof, skulle bo der [i en del av lägenheten]”. Vidare angav Persson att Karolina “gick och ljög på honom”, men det är osäkert om han syftade på vittnesmålet i rättegången eller något annat.⁸¹

Torhamn 1882

Enligt läkarens bedömning var kronoarbetskarlen Anders Johan Jansson nedstämd och dyster när han kom till Malmö Centralfängelse 1882. Jansson hade växt upp i ett fattigt hem och knappt gått i skola. Han var dömd för att ha anlagt en mordbrand hos en Måns Persson som han jobbat hos mellan 1878 och 1880. Jansson hade anlagt branden av hämndlystnad för att han “af sin husbonde ej ha[de] fått ut den lön, som honom med rätta tillkom”.⁸² Detta motiv faller alltså under samma kategori och underkategori som det ovan beskrivna fallet från Knislinge, *hämnd av ekonomiska skäl*. I rättegångsprotokollet berättade den målsägande Måns Olsson om natten då brottet skedde.

...vid midnattstid emellan den 16 och 17 sistlidne juli vaknade målsegarens hustru af eldsken och då målsegaren med anledning häraf begaf sig ut iakttog han att en honom tillhörig uthusbyggnad fattat eld hvilken redan hade gripit omkring sig så att hela taket brann, och ehuru snart folk kom tillstädes, kunde byggnaden ej räddas, utan nedbrann helt och hållet med deri förvarade, fyra stycken fårskrot och 30 stycken höns jemte åtskilligt foder.⁸³

Olsson berättade även att det ryktades om att Anders Johan Jansson hade begått brottet då han hade setts i grannskapet en timma efter brottet. Åklagaren hade därför anledning att ta in honom till förvar och det gjorde han också. I protokollet bifogades prästbetyg och polisförhöret med Anders Johan Jansson. Han erkände villigt att han begått brottet och beskrev utförligt sitt motiv. Efter att han lämnat tjänsten hos Måns Olsson ska han ha “drifvit omkring än här och än der i riket”.⁸⁴ För lösdriveri blev han sedan tagen till tvångsarbete två gånger, sex månader båda

---

⁸¹ LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIIc:18, s. 54.

⁸² LLA, Malmö Centralfängelses arkiv, DIIIc:8, s. 111.

⁸³ LLA, Östra häradsrätts arkiv, A1b:12, den 24 oktober 1882.

⁸⁴ *ibid.*

gångerna. Han berättade att han fick idén till sitt brott under den andra perioden av straffarbete. Tanken hade fötts av liknande tankar hos några andra straffångar.

[Under fängelsetiden] uppkom tanke hos honom “att göra något ondt”, enär fångar i
hvilkas sällskap han arbetade, sade “att det vore bättre att begå brott och därför straffas,
än att lida straff, utan att hafva begått något brott”,⁸⁵

Eftersom han ansåg att Olsson inte hade betalat honom fullvärdigt för jobbet hade tanken växt sig starkare. Till slut beslöt han sig för att bränna upp ladan en natt då husfolket skulle vara bortresta. I polisförhöret redogjorde han detaljerat för tillvägagångssättet:

I ändamål att anlägga eld kröp han genom en glugg in i ladan, der han trodde att halm skulle finnas, men då han ej påträffade någon sådan, gick han upp på lidret, der det inbergade höet förvarades, drog eld först på en fosfortändsticka, hvilken dock genast slocknade, och derefter på en annan, med hvilken han antände höet samt aflägsnade sig springande, då han funnit höet fatta eld. Han visste att kreatur brukade förvaras i byggnaden, men antog att de vid tillfället var ute på bete.⁸⁶

Han sprang sedan bort mot markerna och gömde sig. Han gjorde sin tillflykt uppåt i landet och kom till Norrköping innan han greps som lösdrivare och togs hem igen. Måns Olsson, som Jansson hävdade inte hade betalat ut lön till honom, svarade att han gett ut lönen vid avskedet men att Jansson ett år senare begärt ut den igen. Jansson dömdes i häradsrätten till tre år och sex månaders straffarbete samtidigt som han ådömdes att betala försäkringsbolaget de 1560 kronor egendomarna var värda.⁸⁷

I häradsrätten angavs att vinden hade blåst åt ett annat håll så att elden inte kunde sprida sig till bostadshuset som var 80 fot ifrån (ungefär 24 meter) men denna åsikt delades inte av hovrätten. Tvärtom ökade hovrätten strafftiden till sju år eftersom elden “lätteligen kunnat spridas”.. Jansson dömdes alltså till sju år i fängelse istället för tre.⁸⁸

---

⁸⁵ ibid.

⁸⁶ ibid.

⁸⁷ ibid.

⁸⁸ LLA, Malmö Centralfängelse, DIIIc:8, s. 111.

Manliga mordbränder

I den här uppsatsen undersöker jag manlighet i praktiken. I enlighet med andra forskare utgår jag ifrån att manlighet inte är något som män föds med utan snarare något som skapas i specifika sociala situationer. James W. Messerschmidt menar att maskulinitet omedvetet konstrueras av män i relation till varandra. Utan att det är männens eget val kommer de alltså att påverka, reproducera eller förändra föreställningarna om manlighet.⁸⁹ I nyare mansforskning har denna formulering reviderats på så sätt att även kvinnan ges minst lika stor roll som mannen i att påverka den sociala konstruktionen av manlighet.⁹⁰ Synen på och definitionen av manlighet skapas alltså i mänskliga möten mellan män, men också mellan män och kvinnor. Antalet undersökta mål är för få för att kunna visa en tydlig bild av en generell manlighet eller ett generellt maskulinitetsideal. Däremot kan jag diskutera vilken maskulinitet som skapades av dessa mordbrännare och hur brotten kan tolkas om man tänker sig att brottet användes som social resurs för att skapa manlighet.

I ovanstående närgranskade fall finner vi således fyra män som ville hämnas för att de antingen blivit nobbade av ett kärleksintresse eller blivit fråntagna ekonomiska resurser som bostad eller lön. I samtliga fall kan man säga att mordbrännaren har förlorat något som kan beskrivas som sin heder, sin ära eller i förlängningen sin manlighet. Vederbörande kände sig helt enkelt kränkt eller orättvist behandlad. Eftersom manlighet många gånger konstruerades utifrån föreställningar om heder och ära är det därför inte osannolikt att de kände att det var deras manlighet som gick förlorad här.⁹¹ För att kompensera för denna förlust av manlighet krävdes det att de återupprättade sin manlighet genom att hämnas. Resonemanget går i linje med Messerschmidts slutsats om att brott kan ses som en social resurs som används för att skapa maskulinitet och förstärka maktstrukturer. I vissa situationer är det mer passande att sätta gränser för maskulinitet och en av dessa är just där maskuliniteten är hotad.⁹²

---

⁸⁹ Messerschmidt, 1993, s. 80.

⁹⁰ Se t.ex. Brod, 1994.

⁹¹ Liliequist, 2017, s. 124f.

⁹² Messerschmidt, 1993, s. 84-85.

Både Erik August Olsson (som lejde en man att bränna ner sin tilltänkta svärfaders lada) och Sven Svensson (som kände sig lurad för att Carolina Carlsson hade låtsats tycka om honom) visade intresse för en kvinna men avvisades av olika anledningar. I biografiboken angavs termen "svartsjuka" eller "avundsjuka" i dessa fallen. Jag skulle vilja säga att dessa mordbränder var riktade mer eller mindre mot kvinnan i fråga. Kvinnorna ifråga kan sägas ha utmanat den hegemoniska maskuliniteten och den makt som männen ansåg sig ha rätt till. I dessa nämnda fall förlorade männen makten över kvinnorna de försökte förföra. På samma sätt förlorade Per Olsson, (som nämndes i den kvantitativa delen), makten över sin kvinna då hon vägrade att gå med på skilsmässa. Enligt Messerschmidts teorier kan brott begås i syfte att (åter)skapa manlighet eller för att befästa den sociala strukturen.⁹³ Genom att ta till en så drastisk åtgärd som att anlägga en mordbrand kan alltså dessa män ha försöka ta tillbaka sin kontroll över kvinnorna och återupprätta sin förlorade manlighet.

De två andra fallen med Anders Johan Jansson och Måns Persson handlade båda om att männen inte fick den betalning de tyckte tillkom dem från deras respektive arbetsgivare. Även denna ekonomiska förlust skulle kunna motsvara en indirekt förlust av manlighet. Varken Jansson eller Persson kände att de hade fått en korrekt lön för sitt arbete. Deras arbetsgivare hade klagat på arbetets utförande och inte ersatt dem för deras insats på ett rättvist sätt. I avsnittet *Hämnd av ekonomiska skäl* redogjordes för ett annat fall med snarlikt motiv, nämligen Johan Severin Johansson som förlorade sitt arbete då han på grund av sjukdom inte kunde sköta sitt jobb varpå han satte fyr på ett uthus. Dessa fall är alla intressanta då de överensstämmer med Jessie Bernards idé om att hegemonisk maskulinitet vid sekelskiftet förknippades med att vara en "good provider" – en god försörjare.⁹⁴ Om man förlorade möjligheten eller kontrollen över sin inkomst, förlorade man en del av sin maskulinitet. I ovan nämnda fall blir det därför logiskt att tänka sig att mordbranden var ett (medvetet eller omedvetet) försök att återställa sin förlorade stolthet och manlighet.

---

⁹³ Messerschmidt, 1993, s. 85.

⁹⁴ Bernard, 1992, s. 207.

Om det är någonting som återkommer i alla dessa fall är det känslan av orättvisa. I fallet med Anders Johan Jansson blir detta kanske allra tydligast. Han fick idén att begå brottet när några medfångare hade sagt: “att det vore bättre att begå brott och därför straffas, än att lida straff, utan att hafva begått något brott”.⁹⁵ Med andra ord kände han sig oskyldigt straffad och orättvist behandlad. Först efter fängelsetiden hade tanken på hämnd mognat för att husbonden inte hade gett honom lön. I Måns Perssons fall kan man också skönja en orättvisa i det att Karolina Nilsson fick bo i en del av hans lägenhet.

Även då det handlade om kränkt manlighet efter att ha ratats av en kvinna kan den utlösande brottsfaktorn ha varit just känslan av orättvisa. Maktrelationen mellan könen var stadd i kraftig förändring omkring sekelskiftet 1900. Den manliga auktoriteten som tidigare hade varit så stark i samhället hade i flera decennier utsatts för olika utmaningar. Under 1800-talets andra hälft började mäns rättigheter omvärderas och kvinnors frihet tas i aktning. År 1845 fick kvinnor och män lika arvsrätt. I samband med 1864 års strafflag blev hustruaga olaglig. Från och med 1865 blev kvinnan myndig när hon fyllde 25 år och 1884 sänktes hennes myndighetsdag till då hon fyllde 21.⁹⁶ Omkring samma period fick hon också tillträde till vissa lärartjänster och möjlighet att avlägga akademisk examen. Decennierna omkring sekelskiftet 1900 debatterades dessutom kvinnans rätt till rösträtt. Kvinnors fri- och rättigheter var alltså under stor förändring – delvis på bekostnad av männens. Det är möjligt att dessa mordbränder kan tolkas som mäns känsla av orättvisa i en tid då maktrelationen mellan könen var under förändring. Kanske kände dessa män att det var deras rätt som män att ha tillträde eller kontroll över kvinnorna och mordbränderna blev en slags hämnd för deras förlorade makt.

---

⁹⁵ LLA, Östra häradsrätts arkiv, Alb:12, den 24 oktober 1882.

⁹⁶ Jansson, 1996, s. 90.

Slutdiskussion

I den här uppsatsen har jag använt mig av två metoder för att undersöka mordbränder omkring sekelskiftet 1900. Först har jag kvantitativt kartlagt de motiv som angetts i Malmö Centralfängelsets biografiböcker mellan 1878 och 1907 och kategoriserat dem för att upptäcka eventuella mönster i motivbilden. Sedan har jag försökt tillämpa en kvalitativ analys av några utvalda fall där jag har använt mig av teoribildningen kring maskulinitet för att se om manlighet kan ha konstruerats i samband med utförandet av mordbrand. Denna mer ingående analys har baserats på rannsaktionsprotokoll från rättegångarna vid sidan om den informationen som avslöjades i biografiböckerna. Tillsammans har den kvantitativa och den kvalitativa analysen bidragit till att skapa en bild av mordbrandsbrottet runt sekelskiftet.

Rent preliminärt utifrån historisk statistik kunde uppsatsen säga att det i slutet på 1800-talet och runt sekelskiftet skedde i genomsnitt 20 fall av mordbrand per år. Dock krävs mer omfattande kvantitativa undersökningar som idag inte finns för att kunna säkerställa en tillförlitlig summa. När det gäller antalen motiv var det en jämlik fördelning mellan mordbrandsbrott som hade begåtts av känslostyrda respektive logisk-rationella motiv. Inom dessa två huvudkategorier fanns det en dominerande underkategori inom varje. Bland de känslostyrda motiven var *hämndlystnad* det vanligaste motivet, medan *ekonomisk vinning* dominerade bland de logisk-rationella motiven. I de fall motivet för mordbranden handlade om ekonomisk vinning hade mordbrännaren ofta försökt erhålla brandskadeersättning för en försäkrad byggnad som brunnit ned. När motivet definierades som hämndlystnad var orsaken till brottet mer varierande. I några fall handlade det om hämnd mot en institution. I andra ärenden riktades hämnden antingen mot någon som berövat mordbrännaren ekonomiska resurser, mot någon som mordbrännaren varit i tvist med eller mot en kvinna som ratat honom eller på annat sätt kränkt honom.

Det fanns återkommande tillfällen då orsakerna som angavs för mordbranden var relativt triviala. Det kunde exempelvis gälla kortsiktiga tvister mellan hemmansägare, alternativt att en man blivit nekad äktenskap eller att någon varit "elak" etc. Om man sätter dessa konflikter i kontext med

samtida föreställningar om manlighet och tolkar dem utifrån teorin om hegemonisk manlighet framstår dessa orsaker inte alltid som lika triviala. I ljuset av dåtidens manlighetsideal kan vi se mordbranden som ett försök att återställa en förlorad manlighet. När en enskild person berövades den respekt och det bemötande vederbörande kände sig ha rätt till i egenskap av man, uppstod ett behov att försvara och återställa sin position i samhället genom att hämnas den oförrätt man hade utsatts för. Enskilda tvister fick då en större betydelse.

Man kan också fastslå att mordbrandsbrottet kan jämföras med andra våldsbrott under den här tiden som användes mot kvinnor. Männerna i den här undersökningen befäste den sociala strukturen genom att bruka våld mot kvinnor vilket stämmer överens med övrig forskning kring mäns våld mot kvinnor.⁹⁷ I och med de sociala reformer som gav kvinnor mer rättigheter under andra hälften av 1800-talet berövades männen sin makt över kvinnorna. Männens position i samhället var därmed utmanad sedan flera decennier. Om sedan en enskild man utsattes för vad han uppfattade som en personlig kränkning från en kvinna kunde detta resultera i att han tog till elden för att hämnas.

---

⁹⁷ Se till exempel Eriksson, 2010.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Malmö Centralfängelsets arkiv

Biografiböcker: DIIIc:3; DIIIc:5; DIIIc:6; DIIIc:8; DIIIc:12; DIIIc:13; DIIIc:14; DIIIc:16; DIIIc:17; DIIIc:18; DIIIc:19; DIIIc:20; DIIIc:21.

Periodiska uppgifter av fängelseprästen: BV:1.

Landsarkivet i Lund

Norra åsbo häradsrätts arkiv: AIa:397.

Östra göinge häradsrätts arkiv: AIb:29.

Östra häradsrätts arkiv: AIb:12.

Landsarkivet i Vadstena:

Ölands södra mots häradsrätts arkiv: AIa:268; AIb:4.

Göta hovrätts arkiv: BIII:366.

Digitaliserade tidningar

Misstänkt för mordbrand. *Aftonbladet*. Den 25 maj 1901. Hämtad från <https://tidningar.kb.se/4112678/1901-05-25/edition/0/part/1/page/3/?q=alfred%20niklasson%20mordbrand&sort=&from=1901-01-01&to=1901-12-31&newspaper=AFTONBLADET> [2019-12-23]

Mordbrand. *Dagen*. Den 29 maj 1901. Hämtad från <https://tidningar.kb.se/2628145/1901-05-29/edition/158049/part/1/page/2/?q=alfred%20niklasson%20mordbrand&sort=&from=1901-01-01&to=1901-12-31> [2019-01-04].

Två flickor innebrända. *Enköpings-posten*. Den 24 maj 1901. Hämtad från <https://tidningar.kb.se/4112701/1901-05-24/edition/154465/part/1/page/3/?q=Tv%C3%A5%20flickor%20innebr%C3%A4nda&sort=&from=1901-01-01&to=1901-12-31&newspaper=ENK%C3%96PINGSPOSTEN> [2019-12-23].

Mordbrand af - svartsjuka. *Helsingborgs Dagblad*. Den 31 oktober 1895. Hämtad från <https://tidningar.kb.se/8264851/1895-10-31/edition/159926/part/1/page/4/?q=mordbrand&from=1895-10-01&to=1895-10-31> [2019-12-23].

Misstänkt för mordbrand. *Helsingborgs Dagblad*. Den 28 maj 1901. Hämtad från <https://tidningar.kb.se/8264851/1901-05-28/edition/159926/part/1/page/2/?q=alfred%20niklasson%20mordbrand&sort=&from=1901-01-01&to=1901-12-31> [2019-12-23]

Tryckta källor och litteratur

(1892), *Samling af föreskrifter gällande svenska fångvården*. Stockholm: Norstedt.

Ambrius, Jonny, (2004). *Liv och död på Malmöhus : Ett fängelses historia*. Malmö: Corona förlag.

Bernard, Jessie, (1981). "The Good-Provider Role: Its Rise and Fall." i *Men's Lives* 1981, Michael S. Kimmel och Michael A. Messner (red.), 203-221. New York: Macmillan.

Blackstone, William, (1765). *Commentaries on the Laws of England*.

Brink, Carl Olof, (1848) *Historisk öfversigt af fängelse-systemerna samt svenska lagstiftningen rörande fängelserna*.

Brod, Harry, (1994). "Some thoughts on some histories of some masculinities: Jews and other others." i *Theorizing masculinities*, D. S. David och R. Brannon (red.), Thousand Oaks, CA: Sage.

Collstedt, Christopher, (2015). *I begynnelsen var dådet : Talet och tystnaderna om våld mellan män från 1700-tal till tidigt 1900-tal*. Göteborg: Daidalos.

Connell, Raewyn & Messerschmidt, James, (2005). 'Hegemonic Masculinity : Rethinking the

Concept', *Gender & Society*, 19:6, 2005, s. 829-859.

Eriksson, Marie, (2010). *Makar emellan. Äktenskaplig oenighet och våld på kyrkliga och politiska arenor. 1810-1880*. Växjö: Linnéuniversitetet.

Fjelkestam, Kristina m.fl., (2013). *Kvinnorna gör mannen : maskulinitetskonstruktioner i kvinnors text och bild 1500-2000*. Makadam.

Garpenhag, Lars, (2012). *Kriminaldårar : Sinnessjuka brottslingar och straffrihet i Sverige, ca 1850-1930*. Uppsala universitet.

Jansson, Karin m.fl., (1996) *Kvinnorna och rätten: från stormaktstid till rösträttstid*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Liliequist, Jonas, (2009) "Ära, dygd och manlighet : strategier för social prestige i 1600- och 1700-talets Sverige" i *Lychnos* 2009, s. 117-147.

Lindstedt Cronberg, Marie, (2009). *Med våldsam hand : Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige : En studie av rättsliga, kyrkliga och politiska sammanhang*. Lunds universitet.

Messerschmidt, W, James, (1993) *Masculinities and Crime : Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Petersen, Anja (1999). *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor : Fängelsers berättelser om kön i 1800-talets Sverige*. Lunds universitet.

Taussi Sjöberg, Marja (1986). *Dufvans fångar : Brottet, straffet och människan i 1800-talets Sverige*. Stockholm: Författarförlaget.

Tjeder, David (2003). *The power of character : Middle-class masculinities, 1800-1900*. . Stockholms universitet.

Von Hofer, Hanns (1985). *Brott och straff i Sverige: Historisk kriminalstatistik 1750-1984. Diagram, tabeller och kommentarer*. Stockholms universitet.

Åman, Anders (1976). *Om den offentliga vården : byggnader och verksamheter vid svenska*

vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen : en arkitekturhistorisk undersökning . Stockholm:
Sveriges arkitekturmuseum.